

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nejc Jordan

Metodologija subverzivnega branja teoretskih besedil

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nejc Jordan

Mentor: izr. prof. dr. Andrej Lukšič

Metodologija subverzivnega branja teoretskih besedil

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

ZAHVALA:

Zahvaljujem se družini za vso pomoč in podporo pri študiju. Jakob, Marjetka, Matej, Adam, Amalija, Ivanka in Jože. Hvala Vam!

Zahvaljujem se vsem prijateljem in sošolcem za vso podporo ob težkih časih in vesele urice, ki smo jih preživeli skupaj. Veste, kdo ste.

Zahvaljujem se mentorju Andreju Lukšiču za vodenje skozi študijski proces ter pomoč in svobodo pri pisanju diplomske naloge.

Metodologija subverzivnega branja teoretskih besedil

V diplomskem delu sem raziskoval razmerje med strukturo in delovanjem znotraj branja teoretskih besedil. Struktura so zastavljene koordinate in interpretacija, ki je podana, je odsev postavitve reflektivnih ogledal. Obenem je možen tudi sprevrat ali delovanje, ki postavi nove odnose med reflektivnimi ogledali. Obstoječi pogledi so torej odvisni od obstoječe postavitve reflektivnih ogledal. V diplomskem delu skušam razumeti delovanje reflektivnih točk in kako dejanje subvertira obstoječe reflektivne točke. Besedilo sem za začetek predstavil kot neenotno in nekoherentno celoto – kot determinirano ne celotno celoto. Takšen način razumevanja besedila omogoča subverzivno branje. Drugi cilj je bilo razumeti strukture in mehanizme, ki ustvarijo in nosijo pomen v besedilu. Pri drugem delu, dejanju in delovanju, gre za spust v zlo, kjer ni možno predvidevati prihodnosti. Dejanje interpretacije pripelje nekam kamor, nismo pričakovali, da gremo. To zlo dejanja je možno šele retroaktivno utemeljiti. Dejanje pripelje do simbolne skupnosti. V našem primeru nove postavitve reflektivnih ogledal.

Ključne besede: Ekegren, Althusser, Žižek, Hegel.

Methodology of subversive reading of theoretical texts

Bachelor thesis tries to tackle common ground between structure and action in reading of theoretical texts. Structure is understood as coordinates and interpretation is reflection of mirror setting. Action refers to subversion which defines new coordinates of structure. Thesis tries to understand the structure and how action subverts these coordinates. For this type of understanding we have to understand text as something which is not coherent. If we understand texts like this it opens us a space for subversive reading. The second goal was understading of mechanisms which are meaning carriers. And interpretation–action brings us to the point of unpredictability. This evil can be justified retroactively. Action brings us to symbolic community, in our case to the new setting of reflexive mirrors.

Key words: Ekegren, Althusser, Žižek, Hegel.

KAZALO

1. UVOD.....	6
2. RAZISKOVALNI VPRAŠANJI.....	9
3. METODOLOGIJA	9
3.1 Ontologija in epistemologija v politični znanosti	11
3.2 Pozitivizem, interpretativizem, realizem.....	11
3.3 Kvalitativne metode raziskovanja v politični znanosti	13
3.4 Epistemološke osnove kvalitativnih metod	13
3.5 Kritike kvalitativnega raziskovanja	14
4. EKEGREN, BRANJE TEORETSKIH BESEDIL; KRITIKA KRITIKE V DRUŽBOSLOVJU. 15	
4.1 Uvod	15
4.2 Kaj je besedilo?	16
4.3 Kje različna branja dobijo oporo?	16
4.4 Miselna šola, koncepti in terminologija	17
4.5 Kako torej razumeti besedilo?	18
5. ALTHUSSER: NEKAJ TAKŠNEGA KOT NEDOLŽNO BRANJE NE OBSTAJA.....	18
5.1 Uvod	18
5.2 Dva principa branja.....	19
5.3 Spoznanje kot produkcija	20
6. ŽIŽEK: RESNICA SE NAHAJA V PRESEŽKU PRETIRAVANJA	23
6.1 Uvod	23
6.2 Heglova teorija dejanja	26
6.3 Interpretacija.....	29
7. ZAKLJUČEK.....	30
8. LITERATURA.....	32

1. UVOD

V primerjavi z vesoljem smo nič,

naš planet je le zrno v puščavi.

Na svetu živimo le kratek čas.

*Zakaj se v tem kratkem času ukvarjamo
s tako nepomembno dejavnostjo, kot je delo?*

Študenti družboslovja, predvsem politologije so označeni kot posamezniki, ki v življenju nič ne delajo in so na različne načine financirani s strani države preko produktivnega družbenega telesa, ki ga sestavljajo študenti naravoslovja. Zakaj bi torej življenje posvetil tako "neproduktivni" znanosti, kot je politologija, ki je v znanstvenem svetu odrinjena na sam rob. Ena od stvari, ki me jih je naučila politologija, je ta, da ima takšen pogled na družboslovje oblast (Radio Študent 2014).

Kaj pa je potem vloga znanosti in intelektualcev v današnjem času? Slavoj Žižek odgovarja, da njihov namen ni odgovarjanje na vprašanja in naloge, ki so jim podane iz strani oblasti. Njihov namen je refleksija o samem problemu in preizpraševanje same perspektive problema (Slavoj Žižek 2013). Če za temelj vzamemo izjavo slovenskega intelektualca svetovnega kova, sta cilj in namen znanosti drugačna. Vprašanje, ki je na mestu, bi torej moralo biti: kje in kako se sprehaja duh resnične znanosti.

Diplomsko delo se teoretsko ukvarja z razumevanjem besedila in tem, kako je mogoč znanstveni ali intelektualni preboj v branju teoretskih besedil, produktivno branje – branje, ki odpira nova polja raziskovanja in poglede, ter branje, ki zavrne obstoječe koordinate v razumevanju teoretskih tekstov.

Prvotno metodološko izhodišče je branje, ki spada med kvalitativne metode raziskovanja. Pri branju sem se predvsem osredotočal na analitični in sinoptični nivo branja, o katerih govori Mortimer Adler¹.

¹ Del knjige Mortimerja Adlerja: How to read a book se osredotoča na različne nivoje branja. Adler ne govori o različnih načinih branja, saj so le-ti kot živalske vrste ločeni. Adler govori o nivojih branja, saj višji nivo branja

Posamezna poglavja diplomske naloge se delijo v dva dela. Najprej navajam uvodni del, ki mu nato sledi teoretski del. Za takšno razdelitev diplomskega dela sem se odločil zaradi večjega osebnega razumevanja predmeta raziskovanja ter lažjega prenosa znanja na bralce.

V uvodu se bom poleg namere in zgradbe diplomskega dela posvetil še kratkemu opisu vseh skupnih točk, ki sem jih skozi različne avtorje hotel razumeti in katere so uporabljeni avtorji obravnavali tudi sami.

Prva skupna točka je branje besedil in njihovo razumevanje. Da lahko besedila razumemo, jih je potrebno natančno prebrati in razumeti. Za razumevanje besedila lahko uporabimo kontekst, ki se mu z izbrano metodo branja skušam izogniti. Kar je avtor želel povedati, je zajeto v besedilu samem in zato ne potrebujemo konteksta, saj le-ta omejuje možnost večih interpretacij besedila. Besedilo je entiteta sama za sebe z vsemi notranjimi protislovji ter dobrimi in slabimi argumenti. Besedilo torej moramo razumeti takšno, kakršno je. Če izhajam iz praktičnega primera reševanja konfliktov, lahko v tem kontekstu bralca in besedilo razumemo kot dve osebi v konfliktu. Vsaka oseba v konfliktu ima svoj pogled na predmet spora. Ključno pri reševanju spora je to, da empatično vstopamo v miselni svet druge osebe in razumemo njegovo perspektivo ter argumente, s katerimi nas sooča (Lickson 1996). Šele nato lahko vključimo subjektivni moment kritike, ki pa je razširjen iz videnja obeh perspektiv. Takšen način razumevanja besedil omogoča pogled na besedilo takšno, kakršno je, in ne kakršno naj bi bilo.

Druga skupna točka, ki jo najdemo med vsemi avtorji, je subverziven način branja. Subverzijo razumemo kot točko, ki popolnoma zavrne postavljene koordinate (Sokolovič 2012). Subverzija je polje, ki omogoča suspenz simbolnega reda. Z dejanjem smo pristali v polju tveganja in nedoločljivosti. Univerzum je bil za trenutek vržen iz tečajev. Izrečena je bila druga polovica resnice, interpretacija – dejanje. Če izhajamo iz prve predpostavke, da je tekst sam sebi lastna entiteta z vsemi napakami, protislovji in argumenti, potem lahko besedilo razumemo in interpretiramo na različne načine. Seveda se tukaj ne držimo načela "anything goes", ker bi to

vključuje nižjega in tako med seboj niso ločeni kot pri različnih načinih. Prvi nivo branja, ki ga poznamo vsi in smo se ga naučili v osnovnih šolah, je osnovni. Drugi nivo branja se imenuje pregleden nivo branja. Namen tega branja je pridobiti čimveč informacij o knjigi v omejenem času. Vprašanja, ki se pojavljajo ob takšnem branju, so: kaj je rdeča nit knjige? Kakšna je zgradba knjige? Tretji nivo branja je analitični in skuša razumeti knjigo in njene argumente do potankosti. Metaforično rečeno gre za "prežvekovanje in prebavljanje" knjige. Četrty nivo branja pa se imenuje sinoptičen. Pri takšnem branju bralec bere več knjig, jih postavlja ob bok in ob raziskovalni problem, ki se mu naslavlja (Adler in Van Doren 1972).

enostavno pomenilo tako disciplinarni kot interpretativni kaos. Zato pri razumevanju uporabimo razumevanje celotnega dela in celotnega argumenta, ki ga postavi avtor. Besedilo lahko celostno zajamemo z analitičnim načinom branja. Ampak, ker argument in kontekst nista popolna, obstajajo v besedilu prostori, ki jih lahko interpretiramo na drugačen način. Obstaja pa tudi način branja, kjer ob bok postavimo enega avtorja ob drugega, česar je najbolj več slovenski filozof Slavoj Žižek.

Tretja skupna metodološka točka so miselne šole, koncepti in pogled na predmet raziskovanja. Ekegren razume miselno šolo kot nekaj, kar je sestavljeno in obenem tudi izključuje iz ontoloških in epistemoloških predpostavk. Razume jo tudi kot pravila produkcije znanja in konceptualni aparat. Miselno tradicijo torej razume kakor relacijo med koncepti, ki dobijo pomen šele z drugimi koncepti znotraj miselne tradicije. Koncept torej pridobi pomen znotraj vpetosti v lingvistični sistem (Ekegren 1998). Althusser kot filozof naslavlja vprašanja o miselnih šolah, kjer se sprašuje "o specifičnem objektu specifičnega diskurza in o specifičnem razmerju diskurza do svojega objekta" (Althusser 2007, 9). Althusser skuša razumeti kako Marx bere Smitha in Ricarda. Pri tem pravi, da pri Marxu obstajata dva principa branja (Althusser in Balibar 2006). "Prvi način branja ponazarja kako Marx bere diskurz svojih prednikov skozi svoj diskurz. Rezultat takšnega načina branja je iskanje podobnosti, ujemanj, (ne)strinjanj, odkritij, itd." (Althusser in Balibar 2006, 18). Drugi način branja, ki ga izpostavi Marx, pa je kombinacija med vidnim in nevidnim. Šele prvi način branja, ki omogoča videti prisotno in odsotno, zagreši spregled (Althusser in Balibar 2006; Althusser 2007). Torej kot pravi Ekegren miselna šola sama sestavlja in izključuje iz ontoloških in epistemoloških predpostavk. Althusser skuša to polje razumeti kot polje (ne)vidnega, ki je nujno povezano. Šele razumevanje besedila pokaže na (ne)vidno v polju. Nova interpretacija pa "postavi pod vprašaj preoblikovanje celotnega terena in celotnega horizonta, na katerem in pred katerim se producira novi problem" (Althusser 2007, 22). Althusser tudi omenja Engelsa, ki pravi, da sprememba na eni točki omogoča sprevrnitev znanosti v celoti. Načelni sklep, ki ga poda Althusser je, da "ni nedolžnega branja, zato ker je vsako branje v svojih lekcijah in svojih pravilih le refleksija pravega krivca: koncepcije spoznanja, ki z utemeljitvijo svojega objekta naredi iz njega tisto, kar je" (Althusser 2007, 36).

2. RAZISKOVALNI VPRAŠANJI

1. Prvo raziskovalno vprašanje se usmerja na **iskanje stika med globoko strukturo** – ontološkim in epistemološkim poljem **in delovanjem** – interpretacijo, ki zavrne obstoječe koordinate in odpre novo polje raziskovanja ali drugačen pogled na raziskovani problem pri branju teoretskih besedil.
2. Drugo raziskovalno vprašanje pa se ukvarja s tem, ali lahko utemeljimo in razlagamo subverzivno branje teoretskih besedil ne kot zgolj samo eno izmed možnosti interpretacij besedila, ampak kot **mehanizem** – torej ali lahko utemeljimo **osiščne in ravnotežne točke** interpretacije – subverzije.

3. METODOLOGIJA

Da bi lahko v okviru metodologije umestil branje teoretskih besedil, sem se odločil za zbirko teorije in metode politične znanosti. Metoda subverzivnega branja ontološko in epistemološko spada med moderni realizem. Ontološko to pomeni, da "tam nekje" obstaja "resnični" svet, ki je neodvisen od našega spoznanja. Epistemološko rečeno pa gre za iskanje resničnih in objektivnih odnosov med družbenimi fenomeni in fenomenov, ki se jih zgolj z pozitivističnimi metodami ne da zajeti. Pri razumevanju med posameznimi deli besedila se osredotočam bolj kot na iskanje koherentne zgodbe med različnimi deli na to, kako zgradba strukture podarja koherenco in smisel besedilu.

Stališče, ki ga skušam razviti v diplomski nalogi, je najbližje realizmu, saj skušam razumeti in pojasniti vzroke, torej razumeti strukturo besedila in mehanizme, ki utemljujejo subverzivno branje.

V nasprotju z interpretavizmom in pozitivizmom se ukvarjam z dvema aspektoma. Torej z razumevanjem različnih perspektiv ter kako se globoke strukture teh perspektiv obnašajo in v kakšen odnos različni pogledi in interpretacije stopajo med seboj. Poudarjam tudi, da interpretacijo v zadnjem delu diplome razumemo na drugačen način kakor samo "pogled iz druge perspektive". Interpretacijo razumemo kot samo dejanje, ki spreminja koordinate obstoječega razumevanja ali predstave o teoretskem besedilu.

Pozitivizem kritizira realizem, da se strukture ne da opazovati. Ravno na tem mestu zavračam pozitivistične metode kot tiste, s katerimi ne morem globoko razumeti družbenih fenomenov, ampak jih lahko opazujem samo na ravni pojavljanja. Za razumevanje strukture so potrebne kvalitativne metode, ki odpirajo drugačno polje raziskovanja. Ena izmed teh metod je sinoptičen način branja, kjer si zastavimo problem in si z branjem različnih del hkrati skušamo odpreti in utreti pot v razumevanje raziskovalnega problema.

Kritika interpretativizma na realizem pa trdi, da ne obstajajo globoke strukture, ki so neodvisne od delovanja samega in ki služijo kot objektivni temelj, skozi katerega je mogoče analizirati delovanje in opazovati strukturo. To točko skušam zavreči, saj menim, da obstaja golo okostje, na katerega se pripne interpretacija in zgodba, ki ji sledi. Struktura so zastavljene koordinate in interpretacija, ki je podana, je odsev postavitve reflektivnih ogledal. Obenem je možen tudi sprevrat ali delovanje, ki postavi nove odnose med reflektivnimi ogledali. Interpretativizem ne razume, da obstajajo obstoječi pogledi, ki se reproducirajo in skozi katere razumemo predmet raziskovanja. Obstoječi pogledi so torej odvisni od obstoječe postavitve reflektivnih ogledal. V diplomskem delu skušam razumeti strukturo zastavitve točke ali delovanje reflektivnih točk in kakšen je mehanizem sprevrata le-teh.

Izbira metode je odvisna od tega, ali se z njimi lahko odgovori na konkretna raziskovalna vprašanja. Za naše raziskovanje je torej bila uporabna metoda raziskovanja z branjem, čeprav Devine (Devine 2005) med naštevanjem kvalitativnih metod ne omenja branja besedil. Kot pravi, je "namen kvalitativnih tehnik razumevanje izkustva in prakse ter ju umestiti v kontekst " (Devine 2005, 191). Torej sta cilj in namembnost kvalitativnih metod v tem, da se z njimi preučuje subjektivno izkustvo, naracije in miselni procesi, ki jih ljudje konstruirajo. Navsezadnje pa kvalitativne metode veliko mero pozornosti namenjajo tudi kontekstualnim vprašanjem, torej "pogledom intervjuvanca in njegovo obnašanje umestijo v kontekst njegovega individualnega življenskega izkustva in širšega družbenega okvira" (Devine 2005, 193).

Težava se pri kvalitativnem raziskovanju pokaže v sumničavosti do raziskovalca zaradi ohlapnosti pojma resnice in resničnega in zaradi tega, ker drugega kot interpretacije ni ponuditi. Ravno z umeščanjem v realizem in iskanjem strukturnih mehanizmov delovanja ontološkega in epistemološkega polja se skušam izogniti samo interpretaciji.

3.1 Ontologija in epistemologija v politični znanosti

"Ontološka in epistemološka vprašanja so kot koža. Ne morejo se nadeti in sleči kadar se raziskovalcu tako zazdi" (Marsh in Furlong 16, 2005). Ontološka in epistemološka stališča se ne morejo menjavati, ker izražajo različne pristope o tem, kaj je družboslovje in kako ga izvajamo in uporabljamo. "Epistemološko stališče raziskovalca se izraža v tem kaj on preučuje, kako to preučuje in status, ki ga daje svojim odkritjem" (Marsh in Furlong 20, 2005). Če grobo razdelimo ontologijo in epistemologijo, lahko rečemo, da ontološko stališče vpliva na epistemološko stališče. Ampak daleč od tega, da ga tudi definira.

Preprosto rečeno je ontologija teorija o biti. Glavno vprašanje ontologije se glasi, ali "tam nekje" obstaja "resnični" svet, ki je neodvisen od našega spoznanja.

Če ontologija izraža nazor raziskovalca o svetu, potem epistemološko stališče izraža njegov nazor o tem, kaj lahko spoznamo o svetu in kako lahko to spoznamo. Epistemologija je torej teorija spoznanja. Za lažje razumevanje pojma epistemologija si lahko postavimo dve ključni vprašanji. Prvo se glasi: "Ali lahko opazovalec pokaže na "resnične" ali "objektivne" odnose med družbenimi fenomeni?" Toda že to vprašanje odpira dve problematiki. Če je nekdo antifundacionalist, to pomeni, da ne obstoji resnični svet, ki bi ga bilo potrebno odkriti in ki je neodvisen od opazovalca ter od akterjev in pomena, ki ga pripišejo svojemu delovanju. Med drugim antifundacionalisti trdijo, da noben opazovalec ni objektivni, saj nanj vplivajo družbene konstrukcije realnosti. To lahko primerjamo z izjavo: akterji interpretirajo svet, a njihovo interpretacijo interpretira opazovalec. Drugo vprašanje pa se glasi: "Ali obstajajo tudi odnosi, ki se jih ne da neposredno opazovati?" (Marsh in Furlong 2005).

3.2 Pozitivizem, interpretativizem, realizem

Preden začnemo ločevati pozitivizem, interpretativizem in realizem, naj omenimo, da obstaja več možnih klasifikacij ontoloških in epistemoloških stališč. Ena izmed možnih je razlikovanje med znanstvenim in hermenevtičnim pristopom. Možne bi bile tudi dodatne klasifikacije interpretativizma. Težava pri prvem ločevanju se pojavi, ker to razlikovanje meša dve stališči – pozitivizem in realizem. Drugo razlikovanje pa v našem primeru ni potrebno, saj so v osnovi vsa interpretativistična stališča antipozitivistična in antifundacionalistična (Marsh in Furlong 2005).

Pozitivist je torej tisti, ki pristaja na fundacionalistično ontologijo. Išče vzročne razloge, je bolj naklonjen kvantitativni analizi in z njo skuša priti do objektivnih dejstev in prognoz. Raziskovalec, izhajajoč iz interpretativistične pozicije, je antifundacionalist in se ukvarja z "razumevanjem" in ne "razlago". Njegovo raziskovanje izhaja načeloma iz kvalitativno pridobljenih podatkov, s katerimi skuša zajeti delovanje akterjev in družbenih odnosov. Svojo "interpretacijo" vidi kot enega izmed mogočih pogledov. Realisti pa tudi spadajo med fundacionaliste in iščejo globoke-strukturne vzročne odnose med družbenimi fenomeni. Menijo, da se strukture ne morejo neposredno preučevati, ampak so, kar lahko vidimo, mnoge posledice delovanja strukture. Posluževali se bodo kvantitativnih ali kvalitativnih podatkov.

Stališče, ki ga skušamo razviti v diplomski nalogi, je najbližje realizmu, saj skušam razumeti in pojasniti vzroke, torej poiskati strukturo in mehanizem, ki omogoča subverzivno branje. Za realiste obstoji svet, ki je neodvisen od našega spoznanja in ga vodijo strukture, med katerimi je možno postavljati vzročne odnose. Vsi fenomeni se ne morejo opazovati neposredno, a tisto, kar se lahko neposredno opazuje, lahko ponudi tudi napačno sliko o fenomenu ali o sami strukturi, ki povzroča fenomen. Realisti ne sprejmejo tega, da so stvari take, kot se zdijo na prvi pogled ali kakor pravijo delujoči akterji.

Obstajata dve kritiki klasičnega realizma, ki izražata drugačna epistemološka stališča. Kritika pozitivistov na realizem je ta, da se strukture ne da opazovati. Ampak, ker se jih ne da opazovati, se trditev realistov ne da preveriti niti ovržti. Interpretativisti pa kritizirajo realizem iz vidika, da ne obstajajo globoke strukture, ki so neodvisne od družbenega delovanja, in da ne obstaja objektivni temelj, skozi katerega je mogoče analizirati delovanje in opazovati strukturo.

Seveda moramo razumeti, da gre pri zgornjih kritikah za kritiko klasičnega realizma. Moderni realizem prizna dve stvari. Prvič, da naša interpretacija vpliva na rezultate. Strukture v modernem realizmu torej zamejujejo delovanje in ga ne determinirajo. In drugič, da razumemo odnose med družbenimi fenomeni, moramo razumeti zunanjo realnost in družbeno konstrukcijo te realnosti (Marsh in Furlong 2005).

3.3 Kvalitativne metode raziskovanja v politični znanosti

Tehnike, ki spadajo med kvalitativne metode v politični znanosti, uporabljajo sociologi ali politologi za analiziranje subjektivnih izkustev, mišljenj, prepričanj in vrednot. Čeprav znanstveniki izberejo raziskovalno metodo, ki je najbolj prikladna za to, kar želijo raziskati, izbira metode ne spada pod vprašanje tehnične nadmoči. Izbira ene ali druge tehnike poganja epistemološke argumente o različnih načinih spoznanja družbe (Devine 2005). Izbira metode je odvisna od tega, ali se z njimi lahko odgovori na konkretna raziskovalna vprašanja.

"Kvalitativne metode so generični termin, ki zajema razpon tehnik za pridobivanje podatkov, med katerimi so: opazovanje, opazovanje s sodelovanjem, intenzivni intervju s posamezniki in intervjuji s fokusnimi skupinami. Namen teh tehnik je razumevanje izkustva in prakse ter jih umestiti v kontekst " (Devine 2005, 191). Torej sta cilj in namembnost kvalitativnih metod v tem, da se z njimi preučuje subjektivno izkustvo, naracije in miselni procesi, ki jih ljudje konstruirajo. Navsezadnje pa kvalitativne metode veliko mero pozornosti namenjajo tudi kontekstualnim vprašanjem, torej "pogled intervjuvanca in njegovo obnašanje umestijo v kontekst njegovega individualnega življenskega izkustva in širšega družbenega okvira" (Devine 2005, 193).

3.4 Epistemološke osnove kvalitativnih metod

S tem ko uporabljamo različne metode, vzpostavljamo različne povezave z epistemološkim stališčem. Na primer kvantitativne metode se povezujejo s pozitivističnim pogledom na svet in oblikujejo pogled na družbo iz postavk in mehanizmov naravoslovnih znanosti. Pozitivistični stav temelji na prepričanju, da so veljavna samo tista spoznanja, ki temeljijo na tistem, kar se da neposredno opazovati. Pozitivizem je torej utemeljen na objektivnem in otipljivem.

Napram kvantitativnim metodam so kvalitativne metode povezane z interpretativno epistemologijo, ki poudarja "dinamičnost, konstruiranost in evolutivnost družbene realnosti" (Devine 2005, 195). Glede na ta pogled ne obstaja objektivna znanost, ki lahko utrdi objektivne resnice ali je neodvisna v prepričanjih, vrednostih in konceptih, ki se jih uporablja, da bi se razumel svet. Raziskovalci, ki pristajajo na to paradigmo, poudarjajo perspektivo zavestnih akterjev, ki svoje delovanje tudi osmišljajo in interpretirajo (Devine 2005).

Težava kvalitativnega raziskovanja je v sumničavosti do raziskovalca zaradi ohlapnosti pojma resnice in resničnega. "Živo izkustvo ni mogoče zajeti neposredno glede na to, da je raziskovalec samo interpret, ki nima več pravic do resnice od prikaza kogarkoli drugega. Torej možni so samo različni tekstualni prikazi različnih izkustev" (Denzin 1997 v Devine 2005). Naslednja težava, ki se pojavi pri kvalitativnem raziskovanju, je legitimacija, ki izhaja iz konceptov veljavnosti, zanesljivosti in občosti. Veljavnost je pojem, po katerem se dobro raziskovanje loči od slabega. Veljavnost lahko izenačimo z legitimostjo raziskovanja, ki temelji na pravilih tvorbe spoznanja in njenem odnosu do resničnosti. V tej smeri postmodernisti zavračajo kriterije ocenjevanja raziskovanja in ne privilegirajo niti enega. Med drugim pravijo tudi, da je raziskovalec notranje vmešan v tvorbo spoznanja. Postmodernisti se celo ukvarjajo z dekonstrukcijo tekstov in odnosov moči, ki jih odsevajo.

3.5 Kritike kvalitativnega raziskovanja

Napram kvalitativnemu se kvantitativna raziskovanja lahko ponovijo in primerjajo, tudi posploševanja se lahko izvajajo z večjo stopnjo sigurnosti. Nasproti temu se na kvalitativne metode pogosto gleda kot na nereprezentativna in atipična. Kvalitativna raziskovanja ne morejo ponoviti niti primerjati. Zaradi tega ne morejo biti temelj, na katerem se izvaja posploševanje. Kritika leti tudi na mehke in neznanstvene rezultate. Na prvo žogo so izrečene kritike na mestu, ampak globlje preizpraševanje prikaže slabost izrečenih kritik. O legitimnosti metode odločata cilj in namen raziskovanja, ne pa legitimnost kvantitativnih znanosti.

Poleg zgoraj naštetih kritik so kvalitativne metode kritizirane zaradi reprezentativnosti in zanesljivosti, saj je rečeno, da kvalitativni raziskovalci ne posvečajo toliko pozornosti osnovanju vzorca kakor kvalitativni raziskovalci, ker naj jih ne bi skrbela reprezentativnost. Toda tudi kvalitativne metode ponujajo možnost ustvarjanja vzorca. Tudi v kvalitativnih metodah ni izbira metode vzorčenja nič manj pomembna kakor pri kvantitativnem raziskovanju. Neuspeh pri zagovarjanju strategije izbire vzorca v katerem koli raziskovanju samo zmanjšuje moč trditvi, ki se lahko vidi iz podatkov (Devine 2005).

Na kvalitativne metode raziskovanja se pogosto gleda kritično tudi zaradi pristranskosti in pomanjkanja objektivnosti v pridobivanju materiala. Razlika je samo ta, da kvalitativni

raziskovalci poskušajo kontrolirati učinke pristranosti v odnosih na terenu, medtem ko kvalitativni raziskovalci v obzir vzamejo pristranskost v procesu pridobivanja podatkov.

Pri interpretaciji nastane težava, saj se pojavi vprašanje, ali je interpretacija takega materiala prazno osebno tolmačenje. Resnica pa je, da je tolmačenje kvalitativnih podatkov drugačen proces kot odnosi med spremenljivkami. Vsak material je, ali je kvantitativen ali kvalitativen, odvisen od različnih interpretacij. Torej morata oba načina pridobivanja podatkov in raziskovalec utemeljiti svojo interpretacijo.

Poleg vsega zgoraj naštetega se na kvalitativno raziskovanje gleda kot študija, ki je fokusirana na malo število ljudi in zaradi tega ni možna posplošitev. Kvalitativni raziskovalci se že v osnovi izogibajo, da bi izvajali zaključke o celi populaciji z malimi vzorci. V resnici je tako, da je nek vzorec tako nereprezentativen ali interpretacija tako napačna, da bi trditev o širšem pomenu določenih fenomenov bila povsem lažna. Pogosto so kvalitativna raziskovanja temelj za kasnejšo kvantitativno raziskovanje (Devine 2005).

4. EKEGREN, BRANJE TEORETSKIH BESEDIL; KRITIKA KRITIKE V DRUŽBOSLOVJU

4.1 Uvod

V tem delu diplomske naloge se bom osredotočil na Ekegrenovo knjigo Branje teoretskih besedil; kritika kritike v družboslovju. Avtor je s svojim delom, ki je modificirana doktorska disertacija, želel vzpostaviti povezavo med poljem literarne teorije in poljem družboslovja kot znanosti. Knjigo sem v celoti apliciral v metodologijo.

Ko besedilo razumemo na določen način, to vzpostavlja meje med disciplinami, posledično pa tudi prepričanja in vrednote bralca. Način, kako so besedila interpretirana, pa tudi močno določa produkcijo, reprodukcijo in prihodnost discipline, njeno zgodovino in identiteto. Način interpretacije je določen s tem, kako določen tekst osmišljamo (Ekegren 1998).

4.2 Kaj je besedilo?

Ekegren razume besedilo kot sebi lastna entiteto. Kar pa ne pomeni, da je nekaj neodvisnega od bralca in samega avtorja. Šele interpretacija, da je besedilo samostojen predmet raziskovanja omogoča, da ga ne razumemo kot neodvisnega od opazovalca. Ravno takšno razumevanje besedil odpira polje, kjer so možne različne interpretacije le-teh (Ekegren 1998).

Besedilo kot entiteta ni "enotna in koherentna celota" (Ekegren 1998, 8). Ko se besedilo razume na način, da ni zaprta koherentna celota, omogoča pluralnost interpretacij in kaže na notranja protislovja v besedilih. Tekstu se lahko približamo tako z različnimi teoretskimi izhodišči kot z različnimi načini branja (Ekegren 1998).

4.3 Kje različna branja dobijo oporo?

Pri razumevanju besedil je prva točka, ob katero zadanemo, nerazumevanje. Nerazumevanje pripelje do tega, da so besedila kritizirana "ne za to, kar rečejo, temveč zato, ker ne sporočijo tega, kar bi morala" (Ekegren 1998, 14). Po drugi strani tudi bralci ne razumejo, kaj točno je želel avtor sporočiti. Ko bralec besedila bere, izhaja iz lastnih teoretskih ali epistemoloških predpostavk, kar pomeni, da je besedilo interpretirano po tujih kriterijih (Ekegren 1998). "Besedilo je kritizirano ne tako, kot je, ampak tako, kot ni" (Ekegren 1998, 16).

V raziskovanju razumevanja besedil se pokaže več težav. Kako razumeti različne načine razumevanja besedil, kako se izogniti relativizmu in kako se izogniti temu, da ima avtor zadnjo besedo glede pomena besedila (Ekegren 1998). Tem težavam se izognemo tako, da kritiko razumemo na specifičen način. Prvi način razumevanja kritike je ta, da "kritika ravna z objektom preučevanja kakršen dejansko je" (Ekegren 1998, 21–22). Drugi način razumevanja razume kritiko kot "znanstveno aktivnost, katere cilj je iskanje omejitev besedila". Tretji način pa razume kritiko kot razlago" tako, da v besedilu razumemo strukturo argumentov in kaj nam sporoča (Ekegren 1998, 22).

Če delo razumemo in ga interpretiramo samo enopomensko, potem ga razumemo kot enotno in koherentno celoto (Ekegren 1998). "Mit svetosti celote se ne omejuje samo na literarno kritiko, ampak se razpreda tudi po drugih poljih" (Ekegren 1998, 113).

4.4 Miselna šola, koncepti in terminologija

Ko Ekegren (1998, 127) bere besedila, "ga ne zanima legitimizacija pomena teksta, kakršen naj bi bil, ampak strukture in mehanizmi, ki ustvarijo in nosijo pomen". Ekegren razume miselno šolo kot nekaj, kar je sestavljeno iz ontoloških in epistemoloških predpostavk. Razume jo tudi kot pravila produkcije znanja in konceptualni aparat. Miselno tradicijo torej razume kot relacijo med koncepti, ki dobijo pomen šele z drugimi koncepti znotraj miselne tradicije. Koncept torej pridobi pomen znotraj vpetosti v lingvistični sistem (Ekegren 1998).

Ekegren dodaja, da obstaja razlika med terminologijo in koncepti. Različne miselne šole imajo različne koncepte, medtem ko se njihova terminologija nujno ne razlikuje (Ekegren 1998). "Takšni izrazi so skupna lastnina in imajo sposobnost, da pokažejo na več pogledov hkrati" (Ekegren 1998, 128). Ob trenutku, ko termini niso zadostno kontekstualizirani, se zgodi paradigmatški preskok, saj si s samim besedilom ne moremo odgovoriti na vsa vprašanja, zato se moramo obrniti na druge miselne šole ali ideologije, da ustvarimo pomen v praznem prostoru. Z drugimi besedami: termini dajejo besedilu možnost večpomenskosti, protislovnosti, dvoumnosti, ter nerazpoznavnosti. Tla, na katerih stojijo termini, so pluralna (Ekegren 1998). Treba je dodati, da "nobena kontekstualizacija ni dokončna ali popolna. Vsak kontekst je odprt za nadaljne raziskovanje" (Ekegren 1998, 128).

Ekegren ponovno dodaja, da "imajo koncepti, termini, ali besede različen pomen v različnih miselnih šolah. To pomeni, da oblika diskurza določa pomen besede" (Pêcheux 1982, 189 in Ricoeur 1974a v Ekegren 1998, 134). Z drugimi besedami, miselne šole ustvarjajo pomen konceptom. Ekegren (1998) dodaja, da takšni vzorci niso značilni samo za znanstveno skupnost, temveč tudi za razrede, subkulture, spole, ... Ekegren meni, da ko pride do terminov, besed ali konceptov, le-ti lahko dobijo smisel znotraj jezika in njegove uporabe.

Če se prestavimo na odnos med miselnimi šolami, vidimo, da se v diskurzu med miselnimi šolami oblikujejo relacije, kot so dialog, tekmovanje, posredovanje, apropiacija, izključitev (Ekegren 1998). Ekegren dodaja, da miselne šole niso samo mehanizmi za produkcijo znanja, ampak so tudi sistemi za produkcijo pomena. Koncepti niso nekaj samostojnega, ampak stojijo v relacijah z drugimi koncepti, kar jim šele da njihov pomen. Stojijo v relaciji s celoto, v našem primeru miselno šolo (Ekegren 1998).

4.5 Kako torej razumeti besedilo?

"Besedilo torej ni samozadostno, temveč je determinirana nezaključena celota. Besedilo je odvisno od svojega notranjega dialoga in diskurzivnega prostora, h kateremu stremi. Besedilo ima dve luknji ali dva odprta konca. Tako kot je sama znanost večna neskončnost, tako je tudi besedilo nekončno v odnosu do polja znanosti, kjer se nahajajo odprte teme in pomeni, ki nujno visijo v zraku in se jih ne da zgrabiti v popolnosti" (Macherey 1978, 79; 1978, 100 in Ingarden 1973a, 251 v Ekegren 1998, 151).

Naj še dodam, da Ekegren (1998) označuje "napačno" branje besedil kot paradigmatike preskoke. V besedilu najdemo luknje, ki so npr. kontradikcija. Takšna "napaka" odpre prostor za paradigmatiki preskok v druge miselne šole in subverzivno branje besedil. Primer takšnega branja je Lacan, ki je napačno interpretiral de Saussurejevo teorijo označevalca, ki mu je odprla možnost preučevanja kulturnih fenomenov. Na to naj bi vplivalo tudi njegovo druženje s Salvadorjem Dalijem v letu 1930 (Constantinidou 2004).

Način interpretacije, ki ga zagovarja Ekegren, sem si skušal razložiti s paranoično-kritično metodo, ki jo je postavil Salvador Dali. Metoda je vključevala pot v neznano realnost. Obstaja več interpretacij paranoje, toda najbolj osnovno razumevanje pokaže, da je to odklop od čutov in realnosti. Dalijeva ideja takšne metodologije je bila nezavedna zmota in obsesivna ideja o povezanosti in možnosti interpretacije perceptivnih objektov. Dali je ta tip metodologije prikazal na svoji sliki Nevidna speča ženska, konj, lev. Takšen tip metodologije omogoča povezovanje interpretacij, kar pripelje do novega pogleda. Njegov namen je bil razumeti, kako nezavedno interpretira realnost (Constantinidou 2004).

5. ALTHUSSER: NEKAJ TAKŠNEGA KOT NEDOLŽNO BRANJE NE OBSTAJA

5.1 Uvod

Da bi lahko dodatno razumel, kaj je Ekegren želel povedati s svojim delom, sem se odločil za branje Althusserjevega dela Kako brati kapital. Prvo poglavje skuša razjasniti prelome in nove poglede, ki se lahko odpirajo z novo interpretacijo znotraj znanosti in med znanostmi. Althusserjev pogled je strukturalen – spremembe razlaga znotraj spremembe strukture.

Althusser (Althusser in Balibar 2006, 14) pravi, da "ne obstaja kaj takšnega kot nedolžno branje". Althusser pravi, da ne bere Kapitala kot ekonomist, zgodovinar ali filolog. Bere ga kot filozof, kar pomeni, da postavlja vprašanja, ki so različna od tistih disciplin, ki so našeta zgoraj. Brati Kapital kot filozof pomeni, da ga bere z preizpraševanjem njegovega objekta raziskovanja in diskurza, ki ga oblikuje (Althusser in Balibar 2006). To pomeni, da se Althusser kot filozof sprašuje "o specifičnem objektu specifičnega diskurza in o specifičnem razmerju diskurza do svojega objekta" (Althusser 2007, 9). Postavi se torej vprašanje o epistemoloških značilnostih, po katerih se enotnost med diskurzom in objektom razlikuje od drugih oblik enotnosti med njima (Althusser 2007).

5.2 Dva principa branja

Althusser skuša razumeti Marxovo branje Smitha in Ricarda. Ob tem pravi, da pri Marxu obstajata dva principa branja. "Prvi način branja ponazarja, kako Marx bere diskurz svojih prednikov skozi svoj lasten diskurz. Rezultat takšnega načina branja je iskanje podobnosti, ujemanj, (ne)strinjanj, odkritij, itd." (Althusser in Balibar 2006, 18). V tem primeru Marx skuša razumeti, kaj so povedali predniki. Althusser pravi, da Marx velikokrat reče, da Smith ne vidi, kar je imel pred nosom. "Kontinuiteta Marxovega diskurza pokaže v Smithovem diskurzu nevidne vrzeli v navidezni kontinuiteti njegovega diskurza" (Althusser 2007, 15). Ali kot pravi Ekegren: "Mit svetosti celote se ne omejuje samo na literarno kritiko, ampak se razpreda tudi po drugih poljih" (Ekegren 1998, 113).

Drugi način branja, ki ga izpostavi Marx, pa je kombinacija med vidnim in nevidnim. Šele prvi način branja, ki omogoča videti prisotno in odsotno, zagreši spregled (Althusser in Balibar 2006 in Althusser 2007). Ali če priključimo Ekegrena, ki pravi, da si s samim besedilom ne moremo odgovoriti na vsa vprašanja, ampak se moramo obrniti na druge miselne šole ali ideologije, da ustvarimo pomen v praznem prostoru.

Pri kombiniranem obstoju vidov in spregledov se pri nekem avtorju zastavlja problem, namreč problem njihove povezave. Ni ga videl prav zato, ker je viden le kot neviden, ker zadeva nekaj čisto drugega kakor dane objekte, za katere zadostuje jasno oko, da jih vidimo: ker zadeva nujno nevidno razmerje med poljem vidnega in poljem nevidnega, razmerje, ki določa nujnost zatamnjenega polja nevidnega, kot nujni učinek strukture vidnega polja (Althusser 2007, 16).

Smith "ne vidi problemov zato, ker ti problemi postanejo vidni šele s svojo nevidnostjo" (Althusser in Balibar 2006, 19). Z drugimi besedami "česar klasična politična ekonomija ne vidi, ni to, kar ne vidi, ampak to, kar vidi; ne gre se za njen manjko, ampak to, kar ji ne manjka; ne gre za to, kaj zgreši, ampak za to, česar ne zgreši" (Althusser in Balibar 2006, 21). "Spregledati je torej ne videti, kar vidiš, spregled se ne nanaša več na objekt, temveč na videno samo" (Althusser 2007, 18). Althusser meni, da je pravi problem med vidnim in nevidnim, torej da se nevidno skriva v polju vidnega (Althusser in Balibar 2006). Ali z drugimi Althusserjevimi besedami "spregled je spregled pri vidu: ne videti je torej notranje vidu, je oblika vida, se pravi, je v nujnem razmerju z vidom" (Althusser 2007, 18).

"Marx nam torej pokaže kaj klasični teksti pravijo, medtem ko ne govorijo. Ni Marx tisti, ki intervenira in nam pokaže molk, teksti klasikov sami nam pokažejo molk; molk teh besedil so njihove lastne besede" (Althusser in Balibar 2006, 22). "Manjko, ki ga je sam odgovor umestil v odgovor, v neposredno soseščino besede "delo", je kratko malo prisotnost odsotnosti vprašanja v odgovoru, ki je manjko njegovega vprašanja" (Althusser 2007, 20). Marx je torej "zastavil neizjavljeno vprašanje preprosto tako, da je izjavil koncept, prisoten v neizjavljeni obliki v prazninah odgovora" (Althusser 2007, 21).

5.3 Spoznanje kot produkcija

Althusser pravi, da je potrebno razumeti spoznanje kot produkcijo, ki je identična s svojim objektom. Politična ekonomija je preoblikovala objekt njenega pogleda oziroma je pri operaciji spoznanja objekt sproducirala sama. Pred njo ga ni bilo. Politična ekonomija je z "napačno" trditvijo tako naredila nevede celotno spremembo raziskovalnega problema. Politična ekonomija je sproducirala nov odgovor ter vprašanje in obenem ostala prepričana, da stoji na terenu starega problema (Althusser in Balibar 2006; Althusser 2007). "Njena slepota, njen spregled sta posledici nesporazuma med tem, kar producira, in tem, kar vidi" (Althusser 2007, 22). Politična ekonomija je imela pogled še zmeraj prikovan na staro vprašanje in je ostala pri starem horizontu (Althusser 2007).

Kaj se torej zgodi ob produkciji novega problema? Ne gre za novi objekt, ki vznikne med drugimi "že identificiranimi objekti kakor nepredvideni gost. Kar se zgodi, postavi pod vprašaj

preoblikovanje celotnega terena in celotnega horizonta, na katerem in pred katerim se producira novi problem" (Althusser 2007, 22). Althusser tudi omenja Engelsa, ki pravi, da sprememba na eni točki omogoča sprevrnitev znanosti v celoti. Engels to pokaže na primeru pridobitve kisika pri flogistonski kemiji ali pri ideji presežne vrednosti v klasični ekonomiji (Althusser 2007). Althusser iz tega izpelje, da "znanost lahko zastavi problem le na terenu in v horizontu določene teoretske strukture svoje problematike, ki je absolutno definirani pogoj možnosti in torej absolutna določitev oblik zastavitve vsakega problema v izbranem trenutku znanosti" (Althusser 2007, 23).

Šele sedaj lahko odpremo polje vidnega in nevidnega, pri katerih ne gre za zmožnosti posameznika, ampak za strukturne pogoje (Althusser 2007). "Vidno je vsak objekt ali problem, ki je na terenu in v horizontu, se pravi, na definiranim strukturiranem polju teoretske problematike te ali one teoretske discipline" (Althusser 2007, 23). Ali z drugimi besedami, "vid je razmerje imanentne refleksije polja problematike o njenih objektih in o njenih problemih" (Althusser 2007, 23). Odnos vidnega in nevidnega znotraj znanosti si lahko razlagamo z Rohejem (1994, 43), ki pravi:

Morda lahko položaj predočimo z naslednjo primerjavo. Lahko si predstavljamo, da mora tisti, ki hoče definirati politiko, zgraditi areno in jo opremiti z reflektorsko razsvetljavo. Po koncu del pa je rezultat naslednji: Polja arene so bila zakoličena različno. Poleg velikih in malih obstojijo tudi okrogla, kvadratna in pravokotna, če bi jih položili druga na druga, bi se sicer na mnogih mestih prekrivala, vendar se nikakor ne bi pokrivala. Obenem se izkaže že, da tudi reflektorske naprave niso enako skonstruirane. Zato so, pač glede na nastavitve reflektorjev, cone in koti zakoličenih polj osvetljeni različno. Lahko se celo zgodi, da ostanejo določeni deli polja povsem neosvetljeni.

Treba je dodati, da se Rohe na tej točki ukvarja samo s pogledom politične znanosti na politiko, medtem ko Althusser skuša razložiti funkcioniranje celotnega polja znanosti, torej delovanje reflektorjev, ki osvetljujejo polje.

"Enako razmerje, ki definira vidno, definira tudi nevidno kot njegovo senčno plat. To je polje problematike, ki definira in strukturira nevidno kot definirano izključeno, kot tisto, kar sta

eksistenca in struktura polja problematike izključili iz polja vidnosti in definirali kot izključeno" (Althusser 2007, 24). Ko se na polju znanosti pojavijo novi objekti in problemi, so le-ti nujno nevidni. Znanost jih ne vzame za svoje, ker niso njeni objekti, so njeno prepovedano (Althusser 2007). "Nevidno je nevid teoretske problematike o svojih neobjektih, nevidno je tema, slepo oko refleksije teoretske problematike o sebi in gre mimo svojih neobjektov, svojih neproblemov, ne da bi jih videla in jih sploh ne pogleda" (Althusser 2007, 24). Z mojimi besedami: organska povezava med vidnim in nevidnim izhaja iz nujnosti obstoja vidnega. Ali kot pravi Althusser (2007, 25) "nevidno vidnega polja v splošnem, v razvoju teorije ni katera koli zunanost ali tujost vidnemu kot ga definira polje. Nevidno je definirano z vidnim kot njegovo nevidno, kot pri njem prepovedano videti: nevidno je prav notranja tema izključitve, notranje vidnemu samemu, saj so definirane s strukturo vidnega". Prostore ali polja raziskovanja si ne smemo predstavljati kot omejene z drugim zunanjim prostorom. "Tudi drugi prostor je v prvem prostoru, ki ga vsebuje kot svojo negacijo; drugi prostor je prvi prostor sam, ki se definira le z negacijo tistega, kar s svojimi mejami izključi. Se pravi ima le notranje meje in svojo zunanost nosi znotraj sebe" (Althusser 2007, 25). Teoretski prostor je "definiran in zamejen znotraj sebe, da izključi tisto, kar ni, naredi za to, kar je. V sebi nosi končnost svoje definicije" (Althusser 2007, 25).

Marxovo drugo branje ali simptomsko branje "pokaže nepokazano v besedilu, ki ga bere in ga poveže z drugim besedilom, ki je v prvem prisotno kot nujno odsotno" (Althusser 2007, 27).² Novo branje se od starega razlikuje po tem, "da se pri njem drugo besedilo artikulira na lapsusih prvega (Althusser 2007, 27). "Simptomsko branje v vprašanju unavzochi odgovor, spravi na dan odsotno vprašanje" (Althusser 2007, 33). Če konceptualni manko ni pokazan, ampak je posvečen kot poln, lahko resno zavre razvoj znanosti (Althusser 2007). "Znanost živi samo, če je izjemno pozorna na točke svoje teoretske krhkosti. Neznano znanosti je tišina njenega diskurza, to so konceptualni manki, praznine njene doslednosti" (Althusser 2007, 29). In ne nekaj, kar je zunaj nje.

² Beseda simptom nas hitro napelje na Lacanovsko misel. Kot pravi Balažič: "za Lacana zadnjih seminarjev ne obstojijo niti svet niti jezik niti subjekt, prvič, ni sveta, svet je iluzija pogleda gospodarja in njegovega svetovnega nazora" (Balažič 2007, 494). Iz tega nujno sledi vprašanje, kaj potem eksistira? Lacan pravi: simptom (Balažič 2007). Na tem mestu je temelj izključitev. Lacan razume izključitev takole: "kar je izključeno v simbolnem, se povrne v Realnem, iz Simbolnega izključeni označevalec se v Realnem pojavi kot halucinatorni object" (Balažič 2007, 494). V kasnejših seminarjih izključitev postane temeljna, ki je lastna Simbolnemu kot takemu – "je druga, hrbtana stran vznika Simbolnega. Realno se konstituira na podlagi izključitve iz Simbolnega" (Balažič 2007, 494). Iz tega sledi, da se izključeno Realno povrne v obliki halucinacije. Lacanov zaključek je, da je halucinacija univerzalna. Čemur torej pravimo zunanji svet, ima status halucinacije (Balažič 2007).

Kaj se torej dogaja med produkcijo objekta? "Narediti tisto, kar je latentno manifestno; gre pa za preoblikovanje (s katerim damo že obstoječemu surovinskemu materialu obliko objekta, prilagojenega namenu) nečesa, kar v nekem smislu že obstaja. Produkcija v dvojnem smislu, s katerim operacija produkcije dobi nujno obliko kroga, je produkcija spoznanja" (Althusser 2007, 35). Gre se za dojetanje spoznanja kot produkcije (Althusser 2007). Načelni sklep, ki ga poda Althusser, je, da "ni nedolžnega branja, zato ker je vsako branje v svojih lekcijah in svojih pravih le refleksija pravega krivca: koncepcije spoznanja, ki z utemeljitvijo svojega objekta naredi iz njega tisto, kar je" (Althusser 2007, 36).

6. ŽIŽEK: RESNICA SE NAHAJA V PRESEŽKU PRETIRAVANJA

6.1 Uvod

Žižek je eden izmed avtorjev, ki zagovarja subjektivno interpretacijo besedil v lacanovski smeri. Približek polja, kjer se Žižek ukvarja z branjem besedil, najdemo v delu Kuga fantazem. Žižkova misel se v izbranem odseku s koncepti, kot so potlačena preteklost, transformacija, interpretacija, resnica in presežek pretiravanja, spogleduje s psihoanalizo. S strukturo diplomskega dela je Žižek dobil drugačen pomen, kakor bi ga dobil z uporabo samo znotraj njegovih del. Interpretacija Žižkovega odseka je potekala skozi Heglovo teorijo dejanja in psihoanalitično interpretacijo.

Interpretacija je napol zgrajeno telo. Je polje, ki omogoča prehod skozi ničto točko. Med interpretacijo, ki jo lahko poimenujem tudi dejanje, gre za ukinitev simbolnega reda, skozi katerega si delo prisvojimo in nas pripelje do resnice, ki je vedno lahko izrečena samo na pol. Druga polovica resnice je odvisna od nas, ki prehodimo ničto točko.

Interpretacija je nasilno dejanje in rez, ki vzpostavi novo polje. Pri dejanju in delovanju gre za spust v zlo, kjer ni možno predvidevanje prihodnosti. Dejanje interpretacije pripelje nekam, kamor nismo pričakovali, da gremo. To zlo dejanja je možno šele retroaktivno utemeljiti. Dejanje pripelje do simbolne skupnosti. V našem primeru nove postavitve refleksnih ogledal in epistemoloških zastavitev.

Dejanje nas je s suspensom pripeljalo v polje tveganja in neodločljivosti. Univerzum je bil za trenutek vržen iz tečajev. Izrečena je bila druga polovica resnice, interpretacija – dejanje.

Žižek pravi, da "potlačena preteklost ni nikoli spoznana kot taka, spoznana lahko postane le skozi proces svoje transformacije, saj sama interpretacija poseže v svoj predmet in ga spremeni" (Žižek 1997, 105). Takšen način interpretacije se precej bolj približa resnici razlaganega teksta kot historična kontekstualizacija. Nasilno dejanje interpretacije pripelje do učinka resnice. Žižek pravi, da lahko razkrijemo resnico Kanta in Platona le tako, da ju beremo kot naša sedanjika (Žižek 1997). "Učinek resnice je strogo sovisen z nasilnim posegom anahronistične prisvojitve" (Žižek 1997, 110).

Potlačena preteklost je lahko spoznana le skozi proces svoje transformacije – interpretacijo, ki poseže v svoj predmet in ga spremeni. Gre za Troppo fisso, trenutek prevelikega zrenja, trenutek odrevenelega pogleda. "Fiksacija na ljubljani objekt, ki tega zaledeni, izrga iz konteksta in tako destabilizira, vrže iz tira ustaljeni tok stvari, predstavlja nasilen rez anamorfoze, ki na nivoju vidnega ohranja vrzel med realnostjo in realnim" (Žižek 1997, 106). "Resnica se nahaja v presežku pretiravanja kot takem in s tem spodkopava lažnost uravnotežene celote" (Žižek 1997, 106)

Pri heglovski teoriji dejanja se forma vednosti spremeni v formo volje. Najprej je dejanskost simbolizirana in v dejanskost, ki jo je subjekt poprej simboliziral, lahko vanjo intervenira. Dejanskost je v tem procesu simbolizirana in sprejeta s strani subjekta. Dejanskost je že poprej ustvarjena iz subjektive strani – v delovanju jo subjekt naredi za svoj proizvod.

Dejanje pripelje do suspenza obstoječega simbolnega reda – predstave. Dejanje poskuša realizirati, kar je bilo implicirano že v prvi gesti. Rezultat in realizacija delovanja pa je nekaj popolnoma drugega od tega, kar si je subjekt predstavljal. Delovati pomeni padec v zlo – ni dobrega dejanja, ki bi ostalo na ravni svojih namenov.

V drugem koraku – suspensu simbolnega reda se zgodi podvojitvev na delujočo in presojojajočo zavest. Delujoča zavest je sprejela tveganje delovanja in se spustila v zlo medtem, ko pa presojojajoča zavest – vselej pokaže, da dejanje vsebuje zlo. Heglovo ime za presojojajočo zavest je "lepa duša", ki iz polja občega in simbolnega deli lekcije. Način delovanja lepe duše je sodba. Z delovanjem zavest dejanja ni prepoznana kot obča. Manjka ji simbolno pripoznanje, ker je z

delovanjem izgubila stik z občestvo in posredovanjem. Dejanje je torej vedno spodletelo dejanje, saj zapade v določen suspenz simbolnega, moralna zavest, ki pa ostaja na ravni občega, pa dejanje in neenakost dejanja z obćim obsodi kot zlo. Dejanje in resnična interpretacija je torej spodletelo dejanje, ki prehodi red niće točke.

Tretji korak, s katerim delujoći vzame nase svojo posamičnost – torej zlo, ki je vsebovano v dejanju in jo s to gesto tudi odpravi, pa je retroaktivna simbolizacija. Zavest se je v drugem koraku podvojila na govor in delovanje, prej je govorila samo presojojaoća zavest, medtem ko v retroaktivni simbolizaciji spregovori tudi delujoća zavest in pravi, da je ona "ono, ta nemogoća reć, to zlo" (Dolar 1992, 138). Delujoća zavest se je s svojim priznanjem dvignila nad svojo partikularnost dejanja in stopila v obćestvo, medtem ko pa se je lepa duša s svojim vztrajanjem pri obćosti iz obćestva izključila. Do simbolne sprave in vnazajšne izbire momenta zla pride s simbolnim aktom odpuščanja. Nasproti odpuščanja stoji milost, ki ohranja in zatrdi distanco. Z odpuščanjem druga zavest ravno opusti svojo vzvišenost in izvzeto mesto in sestopi iz svojega privzdignjenega položaja. Odpuščanje odpravlja distanco in neekost ter je možno samo med enakimi.

Kaj je torej storilo dejanje? S suspenzom simbolnega je stopilo v polje tveganja in nedoločljivosti. Univerzum je bil za trenutek vržen s tečajev, medtem ko je vzvratna gesta simbolizacije prinesla troje: dejanje je bilo vnazaj osmišljeno in dobilo je simbolno pripoznanje. Delujoći se je vrnil v simbolno obćestvo. Dimenzija nujnega zla in neenakosti je bila izničena. In tretjić, dejanje je bilo simbolno odpravljeno in s tem šele zares vzpostavljeno kot nekaj, kar simbolno skupnost omogoća. "Neodpravljava spodletelost je pozitivni temelj sprave (Dolar 1992, 140).

Psihoanalitično zdravljenje pa je potek rekonstrukcije. Psihoanaliza dekonstruira predstavo z namenom tkanja in dopolnitve zgodbe, ki je že sama tvorjena iz razbitih in loćenih koscev. Analitik delćek po delćek vrši konstrukcijo in jo sporoći analizantu z namenom, da nanj učinkuje. Pri pacientu z interpretacijo proizvaja dejanja. Tudi tekst, ki ga proizvaja pacient, ima le skonstruirano zgodovinsko resnico, namen zdravljenja pa je zgodovinski dogodek, ki je na pacienta vplival pripeljati v sedanost, in ga rekonstruirati. Tudi interpretacija v psihoanalizi izhaja iz tega, da uganka in dvom izgineta o resnici izgineta z dejanjem, saj se resnico vedno da reći na pol. Resnica je "pol-rekanje, kot je Himera neko pol-telo, pripravljeno na to, da izgine

takoj, ko je bila dana rešitev. Vednost kot resnica – to definira, kakšna mora biti struktura tega, čemur pravimo interpretacija" (Lacan 2008, 37). Pri uganki iz izjavljanja sledi izjava, za katero nosimo posledice, kot Ojdip.

Interpretacija je torej izjava brez izjave ali izjava s pridržanim izjavljanjem, ki jo zaključí pacient. S tem se ponazori vozél pol-rekanja in obratno. Pri temu gre za osiščne, ravnotežne točke, gravitacijske osi interpretacije. "Kot vemo, se to tudi vselej zgodi v dejanju. Kakršnokoli dejanje vzamemo, pomembno je tisto, kar mu uhaja. In prav analiza je tu naredila odločilni korak, ko je vpeljala spodletelo dejanje kot tako, ki je konec koncev edino dejanje, za katero skoraj zagotovo vemo, da je vselej uspelo" (Lacan 2008, 64).

6.2 Heglova teorija dejanja

Struktura dejanja najprej zahteva gesto, ki predhodi dejanju, nato gesto samega dejanja in naposled gesto, ki dejanje dopolni in "osmisli". Predpostavka dejanja je simbolne narave, zahteva prav simbolizacijo celotne dejanskosti in s tem njeno subjektiviranje. Da bi subjekt lahko deloval mora najprej ukiniti nasebnost dejanskosti in s tem obenem ukiniti vnanjost in izvzetost svojega mesta, da bi lahko v to dejanskost posegel (Dolar 1992, 135).

Pri strukturi dejanja se vsebina ne spremeni. Forma dejanja se iz forme vednosti spremeni v formo volje. Struktura vednosti je "ohranjala vnanjost subjekta in dejanskosti, kolikor je bila vednost "o", v formi volje pa ta razdalja odpade, ohrani pa se ista vsebina" (Dolar 1992, 135). Pri formi heglovske vednosti velja, da je dejanskost že notranji moment subjektive vednosti, ki je "vselej le skozi vednost sokonstituirana dejanskost" (Dolar 1992, 135). Dejanskost je torej pri Heglu nekaj narejenega, hotenega in je predmet delovanja. "Prvi akt volje, ki omogoča njen vznik iz vednost, je torej postavitve dejanskega in danega kot že hotenega in od subjekta proizvedenega. Prav v tej novi pripetosti subjekta na dejanskost pa je tudi osnovni akt simbolizacija, ki omogoča subjektu poseg v dejanskost: deluje lahko le v dejanskosti, ki jo je poprej simboliziral" (Dolar 1992, 135–136).

Dejanje se najprej "mora utemeljiti v neki točki, ki je onkraj alternative ali sprejemati dano dejanskost ali jo spreminjati, ali bolje, v točki, ki je prav sečišče obojega: radikalno in

brezprizivno sprejemanje šele utemeljuje spreminjanje" (Dolar 1992, 137). Pri aktu sprejemanja gre za samoizbris subjekta, ki postane pogoj za njegovo moč. Gre za "izničenje volje, ki voljo sploh šele omogoča, njena čista pripetost na dano. Šele ta ničelni subjekt, v katerem v minimalni gesti sovpadata vednost in volja, je lahko koeekstenziven v celoto dejanskosti. Ker dejanskost že je njegov proizvod, jo lahko v delovanju naredi za svoj proizvod" (Dolar 1992, 137). Dejanje torej zahteva "suspens simbolnega, in s tem neko dimenzijo, kjer se subjekt izgubi. Delujoči um sicer strukturo dejanja nazorno uprizori, dejanje postavi v perspektivo smrti in norosti, pokaže tudi, kako se na tem skrajnem robu dejanje lahko znova posreduje, se torej znova integrira v simbolno" (Dolar 1992, 135).

Drugi moment delovanja pa je samo dejanje. "Ko subjekt preide k dejanju kot realizaciji tega, kar je že bilo implicirano v prvi gesti, vendarle realizira nekaj drugega, kot je v svoji volji nameraval" (Dolar 1992, 137).

Delovati pomeni padec v zlo – ni dobrega dejanja, dejanja, ki bi ostalo na ravni svojih namenov in bi se v prehodu od "na sebi" k "za sebe" ohranilo kot enako samemu sebi. Ni dobrega objekta, ki bi bil adekvaten subjektu in njegovi volji. (Dolar 1992, 137). Naslavnejša Heglova formulacija pravi, da je nedolžno lahko le nedelovanje, kot denimo bivanje kamna, niti ne več otroka (Dolar 1992).

Drugi korak tako potegne za sabo podvojitev na delujočo zavest in presojujočo zavest, in tej slednji velja Heglova oznaka "lepa duša" v ožjem pomenu. Delujoča zavest je bila pripravljena sprejeti tveganje delovanja in se spustiti v zlo, presojujoča zavest pa lahko vselej pokaže, da je v dejanju pač vsebovano zlo, da tako ne ustreza obćim moralnim kriterijem in ga je torej mogoče obsojati, pokazati svojo vzvišenost nad njim. Lepa duša se drži na ravni obćega in simbolnega in od tod lahko deli lekcije, vztraja pri svoji sebi enakosti in graja nujno notranjo neenakost delovanja. Kot taka ostaja nedejanska, njeno delovanje je "zgolj sodba" (Dolar 1992, 137-38).

Dejanski delujoči zavesti torej manjka simbolno pripoznanje. Ker je ujeta v posamičnost delovanja, je zaradi tega izgubila stik z obćostjo in posredovanjem. "Morala se lahko vzdržuje le na ravni simbolnega in neenakost z njm obsodi kot zlo, dejanje pa po svoji strukturi zapade v tako neenakost, v določen suspens simbolnega. Zato je tudi nujno spodletelo" (Dolar 1992, 138).

Tretji korak pa je retroaktivna simbolizacija. Po eni strani je simbolizacija mogoča skozi akt priznanja s strani delujočega, s katerim vzame nase svojo posamičnost, zlo vsebovano v dejanju, svojo neenakost in jo s to gesto tudi odpravi. Pri drugem momentu se je zavest podvojila na govor in delovanje – lepa duša je ostala le na ravni govora in se ni hotela spustiti v delovanje: zdaj pa je sama delujoča zavest spregovori, stopi v govorico, to "bivanje duha kot neposrednega sebstva". Njena minimalna simbolna gesta je dobesedno "Ich bin es", simbolno priznanje nesimbolizabilne razsežnosti dejanja. "Jaz sem "ono", ta nemogoča reč, to zlo (Dolar 1992, 138).

Če pozornost usmerimo k lepi duši, bi morala na to priznanje odgovoriti s simbolnim aktom. "Če tega ne stori, če vztraja pri svoji presojujoči drži, sama postane tisto, kar je poprej očitala drugemu: sama se upira kontinuiteti z drugim, izključi se iz simbolnega občestva, ravno kot vztrajajoča pri občem postane partikularna" (Dolar 1992, 138). Delujoča zavest se je s svojim priznanjem dvignila nad svojo partikularnost dejanja in stopila v občestvo, medtem, ko pa se je lepa duša s svojim vztrajanjem pri občosti iz občestva izključila.

"Da bi lahko prišlo do simbolne sprave in vnazajšnega izbira momenta zla, je treba na priznanje delujoče zavesti odgovoriti z drugim simbolnim aktom, ki je akt odpuščanja" (Dolar 1992, 139). Nasproti milosti, ki ohranja in zatrdi distanco, pa z odpuščanjem druga zavest ravno opusti svojo vzvišenost iz izzetega mesta in sestopi iz svojega privzdignjenega položaja. "Odpuščenje je možno le med enakimi, ali bolje, ravno vzpostavlja enakost, odpravlja distanco in omogoča kontinuiteto, je izničenje tiste nujne notranje in vnanje neenakosti, ki jo je uvedlo dejanje" (Dolar 1992, 139). V najbolj skrčeni obliki je odpuščanje pravno prinašajoči "da". "Minimalni dialog dveh zavesti, ki omogoča duhovno skupnost, se torej glasi: "Ich bin es." "Ja". S tem pa pride na dan osnovni dispozitiv duhovne skupnosti" (Dolar 1992, 140).

Dejanje je s svojim suspensom simbolnega stopilo v neko razsežnost absolutnega tveganja in neodločljivosti, razsežnost Realnega, simbolni univerzum je bil za trenutek vržen iz tečajev, z vzvratno gesto simbolizacije pa se je v istem mahu zgodilo troje: prvič, dejanje je bilo vnazaj osmišljeno, dobilo je simbolno pripoznanje, ki mu je prej umanjalo; drugič, dimenzija nujnega zla in neenakosti je bila izničena, postala je "nezgodena", delujoči se je vrnil v simbolno občestvo; tretjič in najpomembnejše dejanje je bilo sicer simbolno "odpravljeno", a šele s tem zares vzpostavljeno kot tisto, kar simbolno skupnost

omogoča, drži skupaj in kar je kot radikalna neenakost pogoj njene enakosti. Neodpravljljiva spodletelost je pozitivni temelj sprave. Šele na tej podlagi je mogoča "prava" univerzalnost, ki je po meri duha (Dolar 1992, 140).

Dejanje je nujno nemoralno. Izhod ni v tarnanju nad umazanim svetom in niti v pozivih za napredovanje k popolnosti, k nemogočemu očiščenju od lastne patološke opredeljenosti. "Nasprotno, ravno radikalno priznanje lastne patološkosti, zla v dejanju, omogoča moralno duhovno skupnost in spravo" (Dolar 1992, 141). Dejanje je spodletelo, a skozi to spodletelost je vendarle proizvedlo neki pozitivni rezultat (Dolar 1992, 142).

6.3 Interpretacija

Psihoanalitikov posel je v tem, da razume subjekta onstran tega, kar ta reče. Psihoanalitična interpretacija se ukvarja s tem, da subjekta razumemo glede na željo, ki preči označevalce, ki jih je izgovoril. Psihoanaliza se torej ne ukvarja z racionalnim delom, torej s tem, kar je subjekt mislil, ko je govoril. Psihoanaliza trdi, da je nesporazum bistvo komunikacije. Freudovo odkritje je torej bilo, da ne vemo, kaj govorimo, in da govorimo nekaj drugega, ko govorimo. Freud je odprl novo polje in z njim pokazal neodpravljljive in pozitivne lastnosti govornega dejanja.

V psihoanalizi osnovna dejavnost – torej govor, pripada pacientu. Vendar poslušalec – psihoanalitik in njegova interpretacija odločajo o smislu tega, kar je izrečeno. Psihoanalitik ne pristaja na pacientovo igro, ker bi to pomenilo, da ostajamo na ravi delovanja in pojavljanja, ampak interpretira. Pri psihoanalizi gre za dvojni delirij – izguba realnosti, ki je v resnici poskus ozdravljenja, torej rekonstrukcija. Konstrukcija je v tem primeru pomagalo, ki dopolnjuje odsotnost realnega. Fantazma je stkana iz krp realnega, koščkov realnega, "da predstavlja razkosavanja realnega, ki ga prekriva. Pokazatelji realnega so, kar smo videli in slišali. Ti elementi so v različnih obdobjih predelujejo, prebrkljajo, ponovno uporabljajo in so torej sestavljeni iz nesinhronih koščkov" (Miller 1983, 242). Analitična konstrukcija je v tem smislu tako dekonstrukcija fantazme, ki jo že samo tvorijo razbiti in ločeni koščki. "Zaradi tega se konstrukcija v analizi ravna po sledih konstrukcije fantazme, ki jo je treba razkrojiti, in se z njo ujema (Miller 1983, 243-244).

Dogodek postane torej konsistenten z zakasnitvijo. Tekst, ki ga proizvaja pacient, ima tudi le skonstruirano zgodovinsko resnico; namen pa je vzpostaviti sedanjost, saj se simbolni pomen, ki ga nevrotik prisoja realnemu in ki nosi sled potlačitve, interpretira kot povratek preteklega v sedanjem" (Miller 1983, 244). "Analitik dovrši en košček konstrukcije in ga sporoči analizirancu, da bi nanj učinkoval; potem s pomočjo novega materiala, ki doteka skonstruira drug košček, ki ga uporabi na prav tak način in tako naprej vse do konca" (Miller 1983, 247).

Psihoanalitiki so zato, da bo pacient izvedel vse, česar ne ve, čeprav to ve. Prav to je nezavedno. Za psihoanalitika je latentna vsebina interpretacija, ki jo bo podal, kolikor interpretacija ni tista vednost, ki jo odkrijemo pri subjektu, temveč to, kar se ji doda zato, da ji podeli nek smisel. (Lacan 2008). Lacan postavi tezo, da resnico vedno lahko rečemo le na pol. Je kot funkcija uganke "pol-rekanje, kot je Himera neko pol-telo, pripravljeno na to, da izgine takoj, ko je bila dana rešitev. Vednost kot resnica – to definira, kakšna mora biti struktura tega, čemur pravimo interpretacija" (Lacan 2008, 37). Pri uganki iz izjavljanja sledi izjava, za katero nosimo posledice, kot Ojdip.

Interpretacija je torej izjava brez izjave ali izjava s pridržanim izjavljanjem. S tem se ponazori vozeli pol-rekanja in obratno. Pri temu gre za osiščne, ravnotežne točke, gravitacijske osi interpretacije. "Kot vemo, se to tudi vselej zgodi v dejanju. Karkšnokoli dejanje vzamemo, pomembno je tisto, kar mu uhaja. In prav analiza je tu naredila odločilni korak, ko je vpeljala spodletelo dejanje kot tako, ki je konec koncev edino dejanje, za katero skoraj zagotovo vemo, da je vselej uspelo" (Lacan 2008, 64).

7. ZAKLJUČEK

Prvo raziskovalno vprašanje, ki je prečilo diplomsko delo, je iskalo stik med globoko strukturo-ontološkim in epistemološkim poljem ter delovanjem – interpretacijo. Slednja zavrne obstoječe koordinate in odpre novo polje raziskovanja ali drugačen pogled na raziskovani problem pri branju teoretskih besedil.

Ukvarjal sem se z razumevanjem različnih perspektiv in obnašanjem globokih struktur znotraj teh in odnosi med pogledi ter interpretacijami. V prvem delu diplomskega dela (metodologija, branje teoretskih besedi; kritika kritike v družboslovju, Althusser: nekaj takšnega kot nedolžno branje ne obstaja) sem se lotil strukture besedila. Z načinom dela sem se skušal izogniti intencionalizmu, torej temu, da v besedilu iščem samo en pomen. Besedilo sem predstavil kot neenotno in nekoherentno celoto, kot determinirano necelotno celoto. Drugi cilj je bilo razumeti strukture in mehanizme, ki ustvarijo in nosijo pomen v besedilu. Posvetil sem se razumevanju specifičnega objekta specifičnega diskurza in specifičnega razmerja diskurza do svojega objekta. Torej epistemoloških značilnosti, po katerih se enotnost med diskurzom in objektom razlikuje od drugih oblik enotnosti med njima in kako notranje ta enotnost deluje. Althusser v orisu tega polja uporablja besede vid in nevid, s čimer skuša strukturno utemeljiti produkcijo spoznanja teoretskih besedil in možnosti utemeljitve novega problema znotraj teoretske problematike. Za razliko od Althusserja sem spremembo strukturnega polja hotel utemeljiti skozi delovanje in ne skozi strukturo. Interpretacijo moramo v besedilu razumeti na drugačen način, kakor samo "pogled iz druge perspektive". Interpretacija je dejanje, ki spreminja koordinate obstoječega razumevanja ali predstave o teoretskem besedilu. Znotraj strukture sem skušal utemeljiti subjektivni element delovanja – bralca.

Drugo raziskovalno vprašanje pa se ukvarja s tem, ali lahko utemeljimo in razlagamo subverzivno branje teoretskih besedil ne kot zgolj samo eno izmed možnost interpretacij besedila, ampak kot mehanizem – torej ali lahko utemeljimo osiščne in ravnotežne točke interpretacije – subverzije. Slednji mehanizem sem hotel utemeljiti preko Heglove teorije dejanja in interpretacije, saj je le-ta nasilno dejanje, ki vzpostavi novo polje. Pri dejanju in delovanju gre za spust v zlo, kjer ni možno predvidevati prihodnosti. To zlo dejanja je možno šele retroaktivno utemeljiti. Dejanje pripelje do simbolne skupnosti. V našem primeru nove postavitve refleksnih ogledal in epistemoloških zastavitev.

8. LITERATURA

1. Adler, J. Mortimer in Charles Van Doren. 1972. *How to read a book*. New York: A Touchstone book, Simon & Schuster.
2. Althusser, Louis in Etienne Balibar. 2006. *Reading Capital*. London; New York: Verso.
3. --- 2007. Od Kapitala do Marxove Filozofije. *Problemi* 45 (6–7): 7–81.
4. Balažic, Milan. 2007. *Politična antifilozofija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
5. Constantinidou, Despina Alexandra. 2004. When Lacan Met Dali: Lacan's "Paranoid" Reading of Saussure's Theory of The Sign. *Gamma* 12: 237–256.
6. Devine, Fiona. 2005. Kvalitativne metode. V *Teorije i metode političke znanosti*, ur. David Marsh in Gerry Stoker, 191–209. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
7. Dolar, Mladen. 1992. *Samozavedanje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
8. Ekegren, Peter. 1999. *The Reading of Theoretical Texts*. London; New York: Routledge.
9. Lacan, Jacques. 2008. *Hrbtina stran psihoanalize*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
10. Lickson, Charles P. 1996. *Ironing it out: seven simple steps to resolving conflict*. Manlo Park: 1st Crisp Publications.

11. Marsh, David in Paul Furlong. 2005. Koža, a ne košulja: ontologija i epistemologija u političkoj znanosti. V *Teorije i metode političke znanosti*, ur. David Marsh in Gerry Stoker, 16–40. Zagreb : Fakultet političkih znanosti.
12. Radio Študent. 2014. *Pod katedrom*. Ljubljana, 3. november.
13. Rohe, Karl. 1994. *Politik: Begriffe und Wirklichkeiten : eine Einführung in das politische Denken*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
14. Sokolovič, Leo. 2012. *Subverzija in Lacanovi diskurzi*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
15. Žižek, Slavoj, ur. 1983. *Gospodstvo, vzgoja, analiza: zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize*. Ljubljana: Univerzum.
16. --- 1997. *Kuga fantazem*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
17. --- 2013. *The Role of Intellectuals Today*. Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=AdGZeQV4eZc> (9. november 2014).